

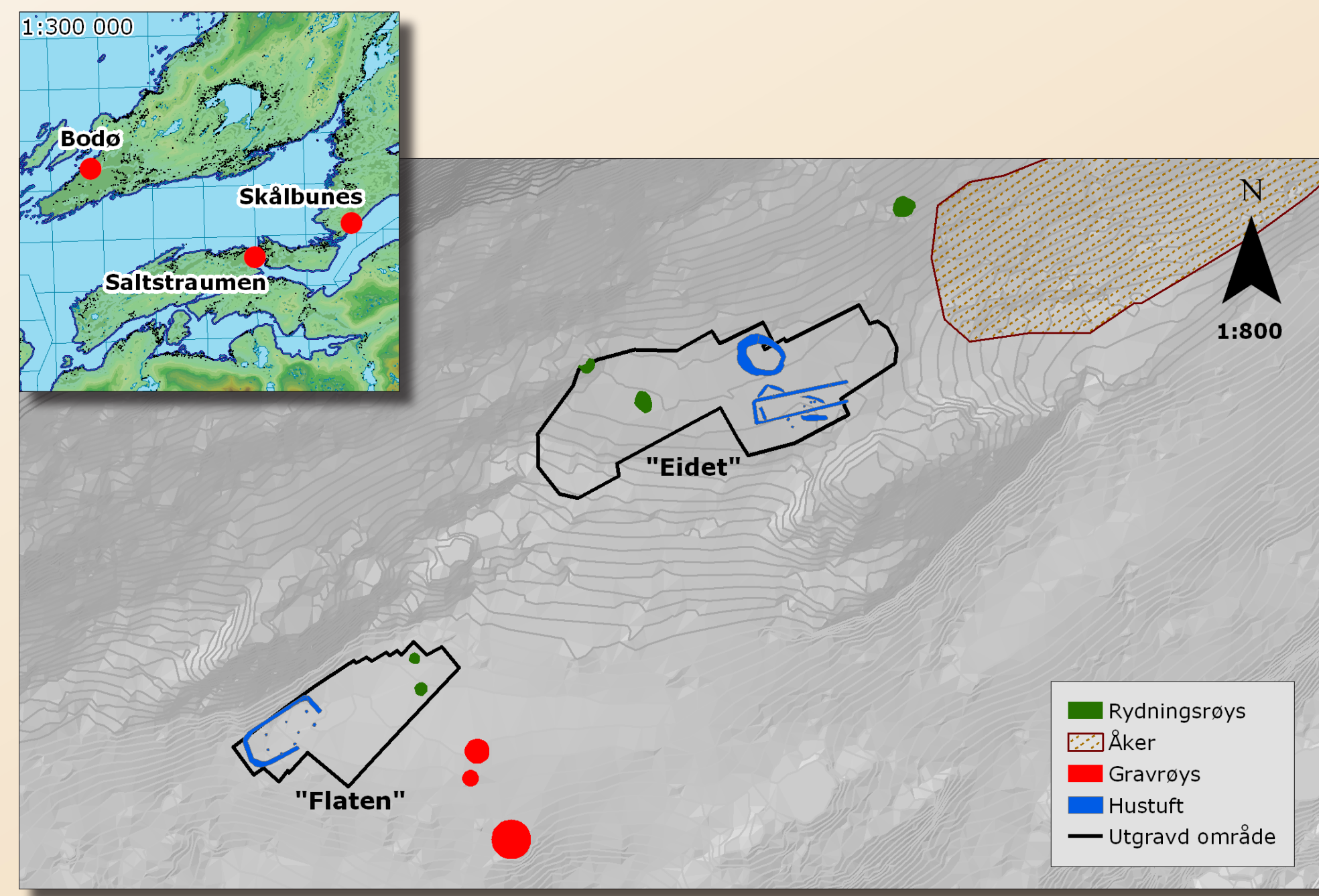
Fra vikingtid til brytningstid

- En gårdsbosetning på Skålbunes

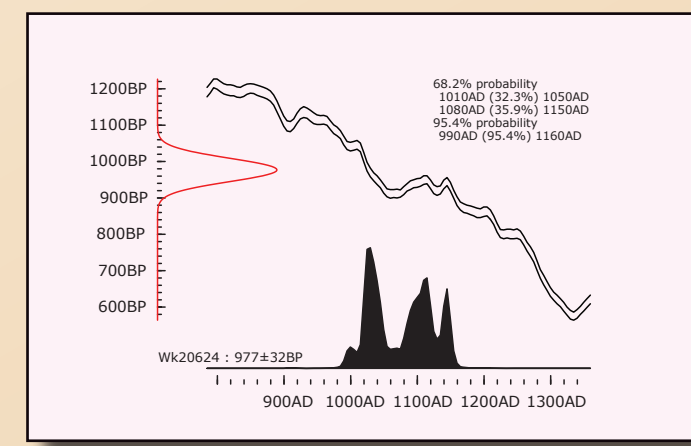
Morten Olsen og Johan E. Arntzen, Tromsø Museum

Skålbunesprosjektet

I forbindelse med vegvesenets utbygging av RV-17 over Tverlands-halvøya i Bodø kommune ble det registrert to steinalderlokaliteter og en gravrøys på Skålbunes. I 2006 igangsatte derfor Tromsø Museum utgravninger av steinalderlokalitetene; Flaten (44-45 m.o.h.) og Eidet (49-50 m.o.h.), som ved strandlinjedatering og gjenstandstypologi fikk en relativ datering til 8000 BP. Under utgravningen ble det avdekket flere bosetningsfaser fra jernalderen, som innbefattet intakte kulturmiljøer med hus, kokegroper, gravrøys, rydningsrøys og åkermark. Flere dateringer fra bunnen av dyrkningslaget viser at jorden ble ryddet i førromersk jernalder, og et hus med risvikkeramikkk datert til 800-400 BC tilhører denne eldste fasen. I folkevandringstid og vikingtid, som er perioder med et omfattende indre landnåm, ble det på ny etablert gårdsbosetninger her.

En landnåmsgård fra vikingtiden

Et av jernalderhusene var tuft 1 på Flaten, som ved funn av skiferbryner og gjenstander i kleber ble tidfestet til yngre jernalder/middelalder. Gjenstandstypologien samsvarer med en 14C datering fra møddingen øst for huset, som ga verdien 990-1160 AD. Skriftlige kilder og det

arkeologiske materialet fra denne perioden vitner om store samfunnsendringer, med et politisk og ideologisk skifte fra småkongedømme og henedom til rixkongedømme og kristendom. Langhusene splittes opp og man får egne bygninger for fjøs og boliger, og befolkningsvekst gjør at mer marginale jordbruksområder tas i bruk. Huset på Skålbunes gir her et glimt inn i hverdagslivet til en liten gårdsbosetning i denne brytningstiden, og gir ny informasjon om byggeskikk og landnåmsgårdens økonomi og sosiale status.

Gravestrategi og dokumentasjon

På Flaten ble først tuften identifisert etter flateavdekking. For å se relasjonen mellom gjenstander og strukturer ble plangraving valgt som gravestrategi fremfor seksjonsgraving, der hele tuften ble gravd mekanisk som en helhet til man fikk et nytt stratigrafisk lag, fyllskifte eller strukturer. Ved å grave større sammenhengende flater for å få frem de ulike stratigrafiske lag av hele tuften kunne digital fotodokumentasjon erstatte tradisjonelle plantegninger. Lagene ble fotografert i seksjoner på 4 m² ved bruk av stige og fotoramme. Hvert rammebilde fikk tre trigpunkt som ble koordinatfestet med totalstasjon. Plandokumentasjonen ble så satt sammen i fotomosaikker og gitt geografisk referanse innenfor prosjektets GIS-ramme.

Gjenstandsmaterialet

Gjenstandsmaterialet i bygninger gir informasjon om husets bruksperiode, økonomi og sosiale forhold. Gjenstandsfunnene viser at gårdsbosetningen har vært selvforsynt med basisvarer. Et dorgesøkke, garnsøkker, kljåsteiner, spinnehjul i leire, sigd og bryner tilsier at henholdsvis fiske, sauehold og jordbruk har vært viktige bestanddeler i gårdsøkonomien. Prydgjenstander som ei draktnål i bronse og ei blå glassperle viser dessuten at gårdens økonomi har vært romslig nok til å tillate noe luksus, og at gårdsfolket har hatt behov for å vise sin sosiale status.

Funnspredningsanalyser kan brukes til å identifisere husets funksjonsinndeling, og i tuft 1 viser funnspredningen at det har vært en todeling av tuften med ei smie i vest og ei stove i øst. En slik todelt funksjonsinndeling er vanlig i yngre jernalderhus (Myhre 1980: 327 ff). I senter av tuften ble det funnet flere kvinneveredskaper, som kljåsteiner til en oppstadvev, to spinnehjul i leire og en sømglatte i kleber. At håndarbeidsutstyr er konsentrert til en del av tuften tilsier en spesifikk bruk av området. På Island er det kjent egne arbeidsrom for kvinner, omtalt som stofa (Magnusson 1983: 108), men slike egne rom er sjeldne i norsk materiale (Skare 1999: 50). Funn av en esse med smieslagg, samt sigd, kniv, fiskeredskap og bryner vest i tuften identifiserer en smie/arbeidsrom her.

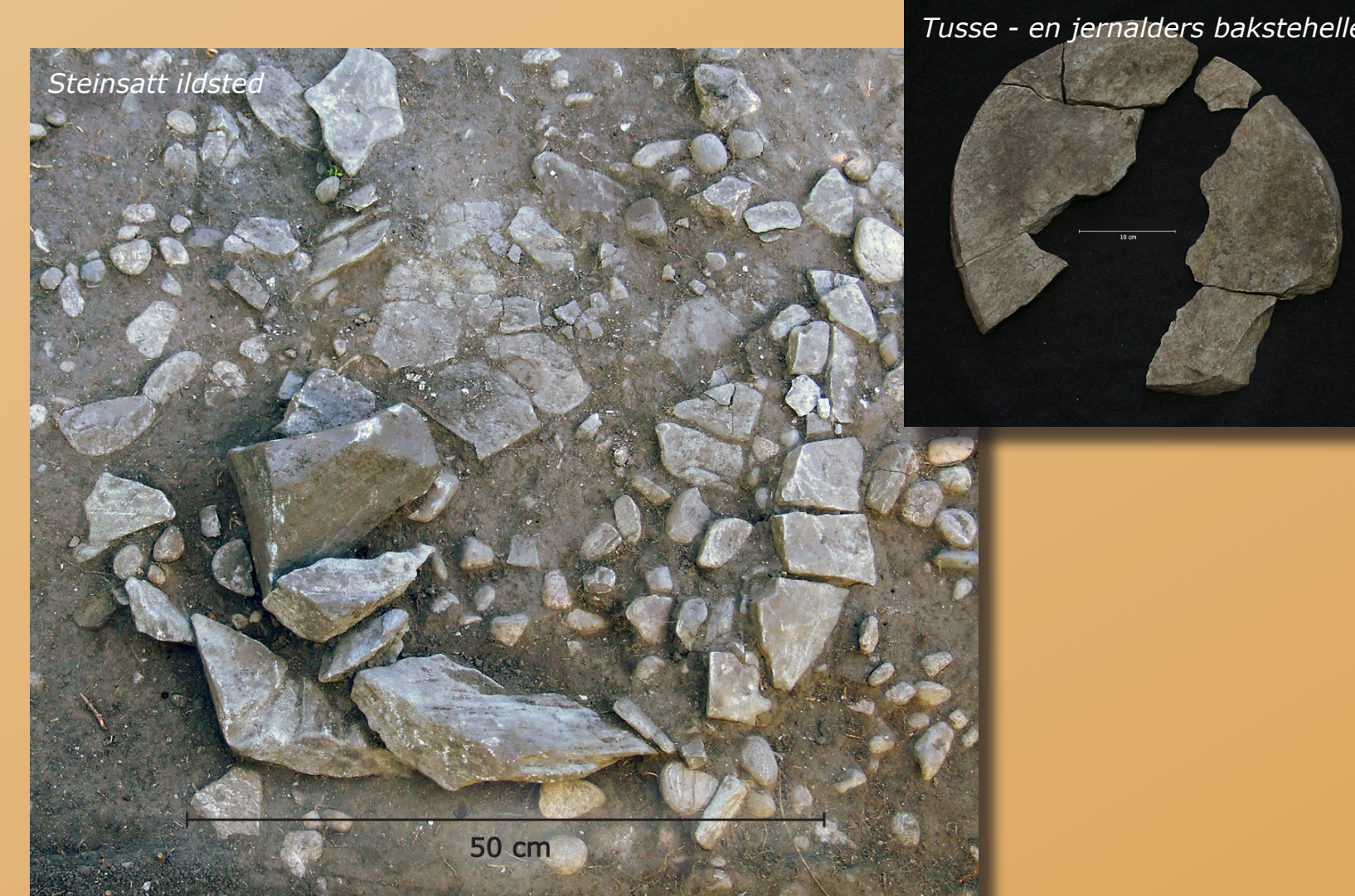

Ildstedene – smie og stove

I senter av hellelaget langs midtaksen vest i huset var et rektangulært steinsatt ildsted på 110 x 55 cm tolket som en esse. Varmepåvirket stein og jord i og rundt strukturen viser at det har vært høy varmeutvikling, mens flere større kantsteiner har slagmerker og kan ha fungert som amboltstein. Smieslagget like nord for ildstedet underbygger denne tolkningen. Tilstedeværelsen av en smie med jernslag er kun dokumentert to ganger tidligere i Nord-Norge. Noe som gjør tuften på Flaten viktig i nordnorsk perspektiv.

Det sirkulære ildstedet i østlig halvdel av huset var fint oppmurt, der vestlig halvdel bestod av kantstilte stein mens østlig halvdel

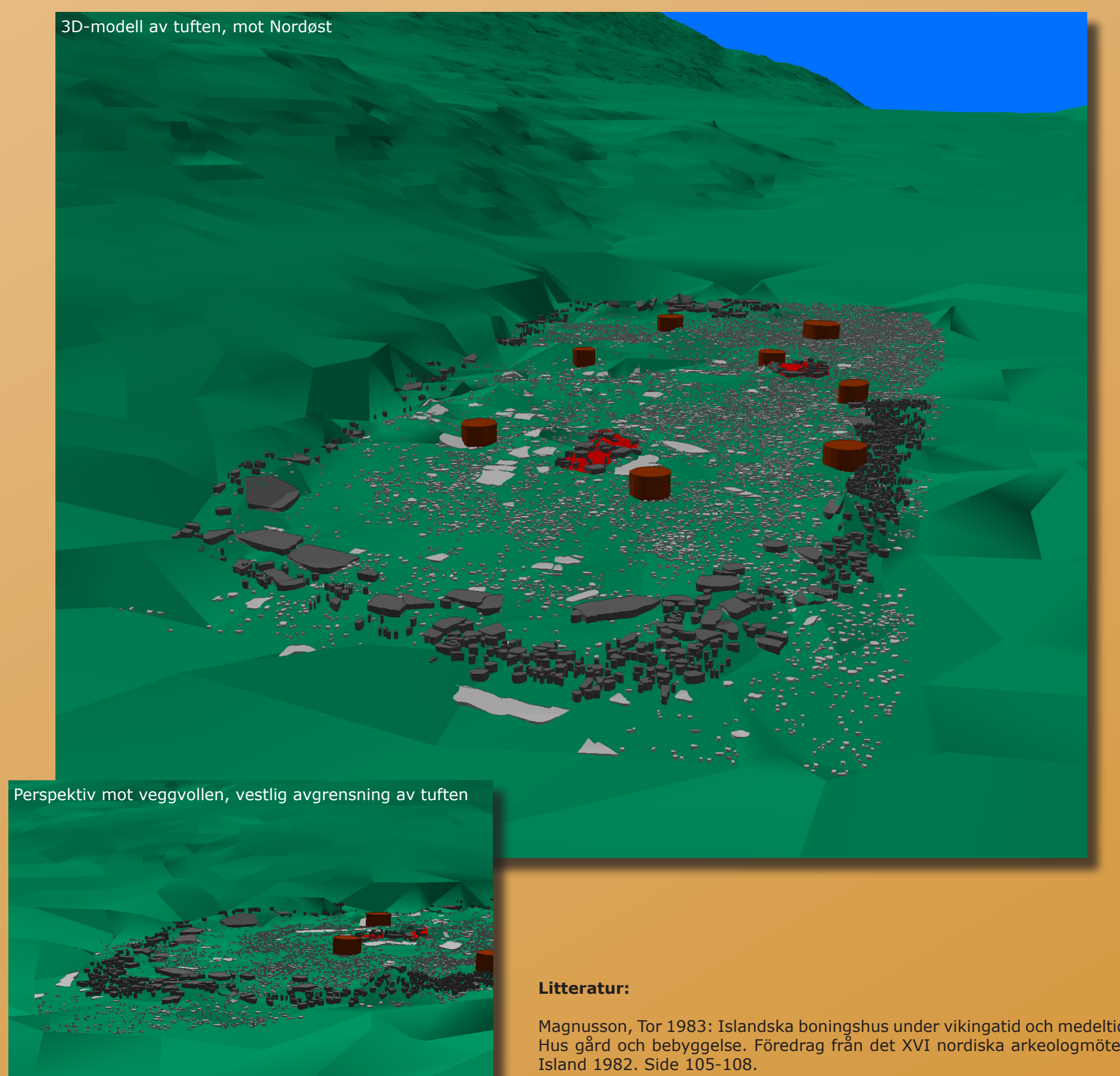
hadde en kompakt hellelagt bunn. Ved siden av ildstedet lå det ei oppsprukket tusse, som var vikingtidens bakste- og tørkehelle. Denne var sotet på den ene siden og hadde perfekt passform til ildstedet, og en kan forestille seg at den har vært brukt som dekke ved baking og tørking av korn. Ildstedet har også blitt brukt som lyskilde i stova, hvor oppstadveven har stått. Ved essen ble det funnet flere kleberkarskår og omkring begge ildstedene er det funnet store mengder brent bein, dette betyr at de har vært brukt til både matlaging og som varme- og lyskilde.

Husets konstruksjonselementer

Huset har hatt en ytre utstrekning på 15 x 6 m, og har hatt et gulvareal på ca 70 m². Det ble funnet rester av 6 jordgravde takbærende stolper. Disse var organisert i to rekker med tre stolper i hver rekke, og huset har dermed vært treskipet. Funn av ei flat helle over det ene jordgravde stolpehullet tilsier at stolpen har vært utskiftet og at huset har hatt en lang bruksperiode.

Huset har hatt innganger i østlig kortvegg og sørlig langvegg. I kortveggen var det et hellelagt inngangsparti med sylsteiner på sidene. Disse har fungert som underlag for stolper eller et rammeverk rundt døråpningen. Inngangen i langveggen er markert med to stolper med ei flat helle i senter, som enten har vært underlag for en inngangsstolpe eller fungert som støtte for møtende dører. Huset har hatt inntil 1 m tykke torvvegger. I vestlig endevegg, hvor terrenget skrår nedover, har heller blitt brukt som underlag for å holde torva tørr, mens torvveggen i de flate partiene synes å ha vært lagt rett på rul-lesteinslaget.

Litteratur:
Magnusson, Tor 1983: Islandska boningshus under vikingtid og medeltid. Hus gård og bebyggelse. Føredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982. Side 105-108.

Myhre, Bjørn 1980: Gårdsanlegget på Ullandhaug 1. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. Ams-Skrifter 4.

Skare, Kjetil 1999: Romlig organisering og sosial struktur. En studie av langhuset fra yngre romertid og folkevandringstid i Rogaland. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitet i Tromsø høsten 1999.